

Országgyűlésünk és tudományunk

Nemzeti konszenzus

I. BESZÁMOLÓ, 1996, 1999, 2001 • Kormányok változnak, a tudomány marad • A tudomány közüggé vált
II. A MAGYARORSZÁGI SZÜRKEÁLLOMÁNY EXPORTKÉPESSÉGÉRŐL • Magyar kutatók az EU pályázatain

I.

BESZÁMOLÓ, 1996, 1999, 2001

Az Akadémia elnöke az 1994. évi XL. törvény 3. § (3) bekezdésének értelmében előterjeszti beszámolóját a magyar tudományról. A szöveg kollektív munka eredménye: az MTA az érintett tárcákkal együtt készítette az adatgyűjtést, és az Akadémián készült alapszöveget több egyeztetés keretében tárgyalta a tárcák képviselőivel. Végül – ahogy azt az alapszabály előírja – az Akadémia közgyűlése vitatta meg és fogadta el a szöveget (2001. május 7.).

*A szöveg
készülése*

A szöveget most az Országgyűlés elé terjesztjük.

Harmadik alkalommal hozom a tudományról szóló beszámolót az Országgyűlés elé: 1996 decemberében az 1995–96. évről,* majd 1999-ben az 1997–98. évről,** és most, 2001 decemberében az 1999–2000. évről. Visszatekintve a szövegekészítés és a viták történetére, már vonhatunk le következtetéseket a magunk részére a beszámolás hasznára, technikájára, az előkészítés hiányosságaira vonatkozóan. És vonhatunk le következtetéseket az *Országgyűlés és a tudomány viszonyára* vonatkozóan is. Ez utóbbiak közül szeretnék néhányról itt most röviden említést tenni.

*Harmadik
alkalommal*

2001. december 11. Bevezető a tudományról szóló 1999–2000. évi országgyűlési beszámolóhoz. – Az országgyűlési beszámolóhoz egy hosszabb bevezető készült. Az Országgyűléshez csak az első rész került betérjesztésre, a többit az elnök elhagyta, mivel attól tartott, hogy a 2002. tavaszi parlamenti tárgyaláson a politikai választások várható eldurvuló harcában napi politikai kérdésekké válnak az elnöki bevezető tézisei. Az elkészült hosszabb szövegből csak részleteket közlünk a szürkeállomány exportképességéről, illetve egy eszmefuttatást a kétkamarás parlamentről (vö. e kötetben: 540–542. old.).

* 1996. december 4. „Tudomány, rendszerváltás, politikai konszolidáció. (Előadás az Országgyűlésben)”; „Az országgyűlési vitában. (Válasz a hozzászólásokra)”.

** 1998. október 20. „A magyar tudomány helyzetéről, 1998. (Az országgyűlési beszámolóhoz)”; 1999. december 15. „Tudomány az Országgyűlésben, 1999. (Elnöki beszámoló a plenáris ülésen)”; „Nem panaszkodni jöttem, nem kérni, hanem együtt gondolkodni. (Válasz a parlamenti vitában)”.

KORMÁNYOK VÁLTOZNAK, A TUDOMÁNY MARAD

- Pártok támogatása* Az első megjegyzés: köszönet. Köszönet az Országgyűlés minden pártjának azért, hogy mind 1996-ban, mind 1999-ben támogatták azon kérésemet, hogy a beszámolót a parlament plenáris ülése vitassa meg. A plenáris ülés – akárhányan vettek is azon részt – az ország első számú politikai fóruma, amelyet a széles közvélemény – legalábbis annak idején – figyelemmel követett, az üléseket közvetítette a televízió, a rádió, és azokról a napilapok is rendszeresen tudósítottak. Lehetőség adódott, hogy részben a politikai elitet, a döntéshozókat bizottsági viták, frakcióülések tucatján győzzük meg a tudomány kiemelt fontosságáról. Arról, hogy a tudásalapú társadalom a 21. századi polgár versenyképességének alapja, amely tudásalapú társadalom építéséhez a tudomány hazai pozícióinak erősítésével kell hozzáfogni. És lehetőség adódott, hogy a széles közvélemény figyelmét is felhívjuk a tudományos kutatás napi hasznára.
- 1996 1996-ban ennek azért volt jelentősége, mert az Akadémia által javasolt *tudománypolitikai reformoknak* éppen a plenáris ülés egyhangú döntése adott indító lökést. Csak emlékeztetek az Országgyűlés állásfoglalására: „A tudománynak Magyarországon kiemelt jelentősége van. Különösen fontos [...] szerepe a polgárosulás, a modernizáció és az európai integráció korában.” (1996. december 20.) Ez az országgyűlési határozat mondta ki, hogy a törvényhozás és a kormányzat „kiemelt módon kezelje a tudományos kutatás feltételeinek biztosítását”, kimondta a tudományos kutatók és az utánpótlás fokozott anyagi megbecsülésének, a stratégiai kérdések kidolgozásának szükségességét.
- 1999 1999-ben a plenáris tárgyalásnak azért volt kiemelt jelentősége, mert a kormányváltás és a parlamenti pártok helycseréje után (1998. május) demonstrálta, hogy a demokratikus parlament minden politikai pártja – függetlenül attól, hogy éppen kormányoz, vagy ellenzékben ül – továbbra is egyetért a tudomány kiemelt kezelésével. Az ekkor elfogadott határozat (1999. december 15.) kimondta, hogy fontosnak tartja a kutatóhálózat megkezdett reformját, az egyetemi és intézeti kutatóhálózat együttműködését, eredményesnek ítéli a Nemzeti Stratégiai Kutatási Programot, és szükségesnek véli, hogy a kutatási-fejlesztési ráfordítás 2002-re érje el a GDP 1,5%-át. Felkérte a kormányt, hogy a korábbiaknál jobban ösztönözze adókedvezményekkel a külföldi vállalkozások kutatói-fejlesztői bázisainak Magyarországra telepítését, hajtson végre általános kutatói-felsőoktatási bérreformot, és erősítse meg a megújult Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium koordináló szerepét.

A TUDOMÁNY KÖZÜGGYÉ VÁLT

Második megjegyzésem: a parlamentben lefolytatott viták magára a tudományra irányították a napi sajtó, a televízió, a rádió és így a társadalom figyelmét is. *A tudomány ügye közüggyé vált.*

*A média
segítségé*

Harmadik megjegyzésem: sikerült elérni, hogy a politikai *pártok programjaiban* a tudomány kiemelt helyre kerüljön. Ugyanakkor a magyarországi politikai elit – az én értékelésem szerint – példamutatóan tüntetett azon elvünk mellett: legyen a tudomány ügye független a párt-politikától! Vagyis: a tudomány világa egyenlő távolságra és közelségre legyen minden politikai párthoz. (Ezt jobbra csak egyes újságírók és kutatók nem vették figyelembe.) A kiemelt tudománypártolás dolgában nemzeti konszenzust lehetett teremteni.

*A párt-
politikától
függetlenül*

Negyedik megjegyzésem: az országgyűlési beszámoló vitái, a politikai pártok bölcs mértéktartása segítette azt, hogy a tudománypolitikában 1996 óta a *folyamatosság* érvényesüljön. Ezek a viták és a pártok viselkedése figyelmeztette is a magyar kutatói társadalmat: a kutatói identitás legyen számukra fontosabb, mint a párt-politikai identitás. Nekünk – kutatóknak – az a dolgunk, hogy azt hallgassuk, mit mondanak, és ne azt nézzük, hogy ki mondja. Aszerint kell a politikai pártokat értékelni.

*Folyamatosság
a tudomány-
politikában*

*

1996-ban és 1999-ben arra kértük a pártokat, hogy plenáris ülésen tárgyalják a tudományról szóló beszámolót. Most ilyen szándékunktól elállunk, és a beszámolót az országos autonómiák szokásos beszámolási rendjében terjesztjük elő a bizottságok részére. Nem titkoljuk: tartunk attól, hogy a megindult politikai választások előcsatározásai eluralják a tudományról, tudománypolitikáról kialakuló vitákat is. Amikor a fegyverek szólnak – márpedig ez év őszétől már szólnak –, akkor a múzsák hallgassanak...

*Félelem
a politikai
választások
zajától*

II. A MAGYARORSZÁGI SZÜRKEÁLLOMÁNY EXPORTKÉPESSÉGÉRŐL

Magyarország legerősebb exportképes terméke a szürkeállomány. Ezt nemcsak kutatóink nemzetközi elfogadottsága tanúsítja, nemcsak – a már legutóbbi országgyűlési beszámolónkban, 1999-ben – közölt statisztikák tanúsítják, hanem az a tény is, hogy mind az ipari, mind a kisebb nagyságú agrár-export mögött erős hazai kutatás-fejlesztési bázis áll. Mégis, legutóbbi beszámolónkban a magyar tudomány *labilis helyzetéről* beszéltünk. Labilitásról, amely abban áll: „a kutatói kar színvonala

Labilis helyzet

*A tudomány-
politikai reform* messze fölette áll a felszereltség színvonalának”.* Az 1996-ban megindított tudománypolitikai reformnak is kimondott célja volt: a kutatás-szervezet teljes szétesésének megelőzése, mindenekelőtt a feltételek (fölszereltség, a kutatói társadalom anyagi helyzete stb.) javítása. A helyzet 1999 óta nem változott. A beszámoló tárgyéveiben – 1999-ben és 2000-ben – a magyar tudomány nemzetközi elfogadottságát és a teljesítményét jelző mutatók kiválóak, ahogy azt a beszámoló megfelelő helyein olvashatjuk. Igaz, az 1997–98-ban megindult ráfordításnövekedés javította a kutatóbázisok alapellátását, a kutatók egy kis részének jövedelmét, de az 1999–2000-ben megtorpant támogatásnövekedés ismét a hanyatlás folytatásával fenyegetett. (Ezt korrigálta a 2001–2002. évi jelentős költségvetési támogatás.)

*A szovjet
összeomlása* A magyarországi kutatóhelyek erejére szükség is van. A szovjet megszállási övezet összeomlásával egy időben ránk tört a gazdasági-kulturális globalizáció és a területigazgatási integráció, ami kegyetlen világpiacon versenybe kényszeríti a magyarországi társadalmat: termelési és kulturális versenybe. A magyar társadalom kényszermodernizációt él meg, és ebben kell megfogalmaznunk nemzeti érdekeinket. Ebben a kényszermodernizációs versenyben alulmaradnánk az agrárium, az ipar, a kereskedelem, a kultúraigazgatás – sőt a politika – területén dolgozók egyaránt, a nemzetközi szinten is erős kutatói, felsőoktatási bázis nélkül. Ismételjük: tudomásul kell venni mind a kutatói, mind a felhasználói társadalomnak: a mai kutató már nemcsak feltaláló, hanem egyben karbantartó is, aki működteti a hazai tudásipart (felsőoktatási intézményeket, tankönyvirodalmat, tudományos publikációs rendszert). És ettől a kutatói társadalomtól várják el, hogy hozza ide, a helyi kultúrába a világ legújabb tudományos-technikai vívmányait. Nélkülünk, kutatók-tanárok nélkül, nincs sem technikai, sem közkulturális versenyképesség.

*Verseny-
képességünk
alapjai*

A kutatói társadalom naponta vizsgálja a nemzetközi megméretetésben. Mégis két „vizsgaeredményt” külön is az Országgyűlés figyelmébe ajánlok. Annál is inkább, mert értékelésüknek az ország egészére, jövőnkre is lehetnek érvényes tanulságai. Intézeteink európai uniós pályázataira (1999–2000) és a tudomány első világkonferenciájára (Budapest, 1999) gondolok.

MAGYAR KUTATÓK AZ EU PÁLYÁZATAIN

Keretprogram Magyarország legjobb esetben 2005-ben lehet tagja az Európai Uniónak, a magyar kutatói kar viszont már 1999-től „teljes jogú tag”-nak számít. Először tehát nekünk – kutatóknak, kutatósszervezőknek – kel-

* 1999. december 15. „Tudomány az Országgyűlésben, 1999”.

lett szembesülnünk az uniós tagság tényével és a jelentkező kihívásokkal. Ami egyrészt azt jelenti, hogy részt vehetünk az Európai Unió tudománypolitikájának gerincét képező, ún. keretprogramok pályázatain, másrészt viszont azt jelenti, hogy az unió államai által összeadott keretprogram-költségvetésekhez hozzá kell járulnunk. A hozzájárulást az adott ország GDP-je alapján számítják ki, és az új tagok befizetései fokozatosan (Magyarországnak először 1999-től) 20-20%-os emelkedéssel öt év alatt (Magyarországnak 2003-ra) kell elérniük a megállapított összeg 100%-át.

Az első pályázati év (1999) próbakő is volt a magyar tudomány számára. Képesek-e a hazai intézmények egyenlő versenyfeltételek, de rosszabb kutatóhelyi ellátás körülményei között helytállni a fejlett nyugat-európai intézetekkel szemben? Képes-e a magyarországi intézet-hálózat „visszanyerni”, hazahozni azt a támogatási összeget, amelyet az állam a tárgyévben befizetett? Huszonkét magyar pályázatot nyújtottunk be Magyarországról, 22 tudományos intézet, illetve tanszék, s ezek közül hatan nyertek. A hatból egy, a Collegium Budapest, nemzetközi alapítású intézet, öt pedig akadémiai kutatóhely. Ez igen jó eredménynek számít. (És erősen felülmúlja a más, volt szovjet-szocialista ország eredményeit.) A másik figyelemre méltó tény: az 1999–2000-ben elnyert támogatások összege meghaladta az állam által befizetett „hozzájárulás” összegét. Az EU realitásaival történt első találkozásból a következtetések levonása máris elkezdődött. Több következtetés általánosítható is.

Tudomásul kell venni, hogy az uniós csatlakozás *kegyetlen versenyre* kényszeríti a hazai munkaerőt. Először most a kutatói társadalmat. Azok lesznek csak versenyképesek, akik a nemzetközi munkaerőpiacon jobban és olcsóbban termelnek, mint a versenytársak, és akik a *lehetőségeket* fel tudják kutatni, és a *hazai sajátosságokat* világszinten ott áruba tudják bocsátani. Természettudományos intézeteink és tanszékeink közül az az öt intézet tudott nyerni, amelyik az elmúlt évtizedekben szervesen beépült a világ tudományosságába, és a rendszerváltás sodrában is képes volt e pozíciókat megőrizni.

A nemzetközi versenyt a néhány kiemelkedően *erős akadémiai intézet tudta állni*. Ami nem véletlen. Az 1970–80-as évektől az akadémiai kutatóhálózat messze jobban betagozódott a nemzetközi szakmai életbe, mint az ország bármely más termelési, szolgáltatási vagy kulturális intézményrendszere. Emellett az akadémiai kutatóhálózat volt egyedül hajlandó a magyarországi kutatószervezetben egy határozott *konzolidációs felülvizsgálatra* 1997-től, ami szervezeti racionalizálással, minőségmegóvással, és ugyanakkor alapellátás-javítással járt együtt. Kérdéses viszont, hogy e néhány intézet mögött mennyire erős – mind a tanszéki, mind a kutatóhálózatban – a középszint. Magyarországnak immáron

Visszahozni a befizetett pénzt

Kegyetlen verseny

Néhány erős intézet

A tömegek „színvonala” évszázados hagyománya, hogy mind a termelésben, mind a kultúrában a (néhány tízezres) *szűk elit* világszínvonalon mozog. A hiányosságunk, hagyományosan – mind a termelésben, mind a kultúrában – a szűk elit mögött álló tömegek színvonalasságával van. Már most fel kell tennünk a kérdést: vajon 2003-ra, amikor a ránk eső hozzájárulás 100%-át kell befizetni az EU kasszájába, lesz-e megfelelő számú intézetünk és tanszékünk, ami ezt a pénzüsszeget pályázatokkal „vissza tudja hozni” az országba?

Személyes kapcsolatrendszer Az unióban való jelenlét legnagyobb hozama nem is az országba beáramló „uniós pénzekkel” mérhető, hanem azzal, hogy a magyar termelési és *szellemi élet a mindennapok szintjén kötődik* a világ termelési és tudományos piacához. Kutatóink, tisztviselőink, termelő iparosaink, parasztjaink százezreit fogja személyes kapcsolatrendszerbe majd az uniós csatlakozás.

Intézményfinanszírozás Tudományos intézményeink – de ugyanígy az országunk területén elhelyezkedő termelési egységek vagy iskolák – *felszereltsége* jelentős mértékben fogja eldönteni uniós szereplésünk sikerességét. Tehát az *intézményfinanszírozásra* a következő években minden eddiginél nagyobb figyelmet kell fordítani.*

Az Európai Unióban nem államok versengenek majd, hanem *kutatói, termelési egységek* (intézetek, tanszékek, önkormányzatok, üzemek, vállalatok).** Mind a tudomány, mind a termelés állami finanszírozásában (vagy állami kedvezményezettségében) a *főszereplők a helyi termelési, kutatói, igazgatási egységek* lesznek. Azaz mind a kultúrpolitikában, mind a közigazgatásban és termeléspolitikában az *önkormányzatiságnak* sokkal nagyobb szerepet kell adni, mint az amúgy is a végrehajtható-túlsúlyosság évszázados betegségében szenvedő Közép-Kelet-Európában és Magyarországon is ez szokásos.

Kézirat

* 2000. október 23. „Műhely vagy alkotóház?”.

** 1998. november 5. „Kutatás, kutatószervezet és tudománypolitika az Európai Unióban. (Vitakérdések)”.